

Fortelainen kaupunki

Kaupunkitutkimuksen historiasta saa turhaan etsiä yhteisesti hyväksyttyä kattavaa kaupungin määritelmää. Maailman kaupungit ovat sekä historiallisesti, kulttuurisesti, poliittisesti että pinta-alaltaan, fyysisiltä ominaisuuksiltaan ja väestömäärältään niin vaihtelevia, että yleispätevää määritelmää on mahdotonta muodostaa. Kaupungin määritelmästä ei vallitse yksimielisyyttä edes sosiologian sisällä. Näkökulmasta riippuen kaupunkisosiologiassa kaupunki ja urbaani on määritelty esimerkiksi ekologiseksi systeemiksi (Chicagon koulukunta), kulttuuriseksi muodoksi (Simmel ja Wirth), sosiospatiaaliseksi järjestelmäksi (Pahl ja Rex) tai kollektiivisen kulutuksen tilalliseksi yksiköksi (Castells). Kaupunki on kaikkea tätä, ja vielä paljon muuta. Ei olekaan ihme, että useissa kielissä (la citta, la ville, die Stadt) samoin kuin yleensä kirjallisuudessa ja runoudessa kaupunki on sukupuoleltaan nainen, joka ainakin romanttisen elämäntilanteen filosofian periaatteiden mukaan on elämän aistillisten, vaihtuvien ja irratiionalisten voimien symboli.

¹ *Essä om Gemeinschaft och Gesellschaft. Korpen 1991; Storstäderna och det forteanska livet, Korpen 1992*

Ruotsalainen sosiologi Johan Asplund on esseekokoelmissaan¹ määritellyt urbaania tutuista lähtökohdista uudella tavalla. Asplund on pohtinut Tönniesin perinnöksi jättämää kaupunkisosiologian ikuista dikotomiaa, *Gemeinschaftia* ja *Gesellschaftia*. Hän ei kuitenkaan tavanomaiseen tapaan tee surutyötä kadonneen yhteisön puolesta, vaan etsii käsiteparin avulla modernin urbaanin olemusta. *Gemeinschaftin* ja *Gesellschaftin* erottavat hänen mukaansa toisistaan sattuma, katoaminen ja sitoutuminen.

maaseudun traditionaalisessa kyläyhteisössä muodostuu osittain siitä, että asukkaiden trajektorit eivät koskaan eriydy, vaan ne muodostavat pitkiä, yhteenliittyviä nippuja. Modernissa urbaanissa yhteiskunnassa ihmisten elämänlinjat, tiet tai trajektorit sen sijaan eriytyvät ja kohtaavat loputtomasti. Näiden trajektorien leikkaus luo resurssin, jota ei ollut olemassa ennen leikkaushetkeä. Risteytyneet elämäнкаaret voivat johtaa uudelleensyntymiseen, eräässä mielessä osapuolet aloittavat olemassaolonsa vasta suhteessa toisiinsa. Osapuolet eivät enää ole samat, kun heidän elämäнкаarensa on risteytynyt. Tilaisuudessa ei synny vain ennalta aavistamaton resurssi (joka voi olla positiivinen tai negatiivinen, konstruktiiivinen tai destruktiivinen), vaan myös uusia identiteettejä.

Elämä maaseudulla ei generoi outoja yhteensattumia, toisin kuin urbaani elämä. Kyläyhteisössä maaseudulla asutaan jatkuvassa kohtaamisessa ja näkyvyydessä. Näkymättömissä voi olla vain harvoin ja lyhyen aikaa ja silloinkin muiden tietämässä paikassa. On sitä paitsi vain rajoitettu määrä paikkoja, joissa voi olla. Ruraali miljöö on aina tunnettu. Kaikki tuntevat ympäristön joka kolkan, toimijoiden liikeradat ovat lyhyitä, koko näyttämö on nopeasti tutkittu. Siksi ei ole kummallista, että maaseutumaiset katoamiset ovat luonteeltaan yliluonnollisia; ihmiset katoavat äkillisesti, siirtyvät olemassaolosta ei-olemassaoloon silmänräpäyksessä – usein useiden todistajien läsnäollessa.

Kaupungissa katoaminen ei ole yliluonnollista, vaan luonnollista. Kaupungeissa tapahtuvissa salapoliisiromaaneissa kuuluu asiaan, että toimija varjostaa toista jalan tai autolla. Varjostaja kadottaa usein varjostettavansa. Kun varjostaja saapuu kadunkulmaan, on hänen seurattavansa kadonnut. Kerran yömyöhällä Lontoossa jo kovin väsynyt seurueemme oli tahattomasti jakaantunut kahtia. Kadunkulmasta käännetyämme saimme siepattua ohikiitävän taksin, johon hyppäsimme. Seurueen jälkeensä jäänyttä osaa odotti heidän kulmasta käännettyään tyhjä öinen katu. Neljä ihmistä oli selittämättömästi muutaman minuutin sisällä hävinnyt jäljettömiin. Tämä ei ole suurkaupungissa merkillistä, mutta jos tapahtuman sijoittaa pieneen maalaiskylään, siitä tulee hämmästyttävä tai järjenvastainen.

Urbaanissa eksistenssissä on olemassa lukuisia olemassaolon tapoja ja on tavallista, ettei kukaan tiedä toisen ihmisen juuri senhetkistä oleskelupaikkaa. Ihmiset ilmestyvät ja katoavat. Urbaani katoaminen on osa kaupungin liikennettä. Eksistenssi suurkaupungissa on katkonaista ja ajoittaista, kun se maaseudulla on pysyvää. Normaalitila suurkaupungissa on olla toisten ihmisten näkymättömissä tai tavoittamattomissa. Fortelaiset yhteensattumat eivät Asplundin mielestä olekaan mystisiä, vaan moderniin urbaniteettiin kuuluvia tyypillisyyksiä.

Oudon yhteensattuman kokenut tapaa tuntea itsensä hämmentyneeksi ja yllättyneeksi. Tähän on ainakin kaksi syytä: 1) yhteensattuma koetaan äärimmäisen

epätodennäköiseksi, ehkä mahdottomaksi; 2) yhteensattuma näyttää aivan aiotulta tai sovitulta tapaamiselta, mutta sitä se ei ole. Oudot sattumat eivät Asplundin mukaan ole itse asiassa lainkaan epätodennäköisiä. Tavaratalon tai hotellin sisäänkäynneillä tapaa useimmiten tuntemattomia. Toisinaan tunnistaa jonkun, jota ei tunne. Toisinaan taas tulee itse tietämättään tunnistetuksi. Toisinaan tapaa ystäviään ja tuttujaan. Ja joskus tapaa ihmisen, johon on kauan sitten tutustunut jossain aivan muualla. Tästä näyttäisi siis muodostuvan skaala, joka kulkee erittäin todennäköisestä hyvin epätodennäköiseen. Se on kuitenkin eräänlainen näköharha. Todennäköisyys tavata joku on aina sama. Jos ovissa kulkee esimerkiksi miljoona ihmistä tietyssä ajassa mahdollisuus tavata joku on aina yksi miljoonasta, olipa tuo henkilö sitten Virtanen, Mattinen, Lundström, herra Tanaka Japanista tai vanha luokkatoveri.

Sattuman mahdollisuus tuottaa Asplundin mukaan myös modernin persoonallisuuden, jolle on ominaista Tilaisuuden odottaminen. Tällaista ihmistä kuvaa Jungin käsite *puer aeternus*, ikuisesti nuori tai ikuisesti kypsymätön ihminen. Puer aeternuksella on kyky olla ajattelematta tulevaisuutta, varmuus siitä, että on jotenkin erikoinen tai valittu, hän on sekoitus välinpitämättömyyttä ja energian ja entusiasmin purkauksia, hänellä on tendenssiä elää yli varojensa ja hänelle on ominaista vaihtuvuus, egoismi ja uhkarohkeus. Puer aeternus pelkää eniten sitoutumista johonkin. Tällainen persoonallisuus oli vahvasti dysfunktionaalinen perinteisessä, esimodernissa yhteiskunnassa. Modernissa urbaanissa yhteiskunnassa puer aeterniuksesta on sen sijaan tullut normaali ja rationaalinen. Gemeinschaftilla on oma aikatilansa, Gesellschaftilla omansa. Se, mikä näyttää lyhytjännitteiseltä tai tyhmältä toisessa, voi olla nokkelaa ja rationaalista toisessa.

Asplund arvelee yhteiskunnan hitaan muutosvauhdin rankaisevan muuttuvuutta ja vaihtelua. Jos taas muutosvauhti on korkea, alkaa yhteiskunta palkita häilyvyyttä ja vaihtelevuutta. Se, että uskoo olevansa jotain erityistä tai valittu tiettyyn tehtävään saattaa modernissa suurkaupungissa olla eloonjäämisstrategia, jos vaihtoehtona on massaan hukkuminen. Suurkaupungissa sitoutumattomuus voi olla järkevää ja kauasnäköistä, se ei ole mahdollisuuksiensa tuhlaamista vaan niiden pitämistä avoimina. Sitoutunut on lakannut odottamasta Tilaisuutta. Vaikka tavallisin vaihtoehto modernissakin elämässä on, että Tilaisuus ei koskaan tule, on mahdollisuus aina olemassa eikä haluttomuus sitoutumiseen vaikuta irrationaaliselta. Asplund ehdottaakin, että eräänlainen urbaanin mitta voisi olla se, missä määrin ihmisten elämää määrittävät tilaisuudet ja sattumat enemmän kuin määrätietoinen ja ennakoiva toiminta.

Traditionaalisessa elämänmuodossa oli tärkeää sitoutua ajoissa: sitoutumaton jäi ulkopuolelle. Esimodernissa kylässä maaseudulla sattuma tai Tilaisuus ei tule koskaan, ja on järjetöntä odottaa ja lykätä elämäänsä tuonnemmaksi. Esimodernilla

elämällä on pysähdyksensä ja käännteensä, jotka tapahtuvat aikanaan ja kaikki tietävät, mitä ne pitävät sisällään. Asplund arvelee kansansadun eli Gemeinschaftsadun valehtelevan väittäessään sikopaimenen perineen prinsessan ja puoli valtakuntaa. Gemeinschaftissa sikopaimenen ja prinsessan trajektorit eivät koskaan kohdanneet ja vaikka olisivatkin, molemmat olisivat olleet voimakkaasti sidottuja tahoilleen. Vasta Gesellschaftissa sikopaimen voi periaatteessa kohdata prinsessan – mutta ei ole enää lainkaan varmaa, huoliiko hän tämän.

Tilaisuuden käsite muodostaa Asplundille sosiologisessa teoriassa ohitetun sosiaalisen muutoksen mekanismin. Tilaisuus koostuu siitä, että yksi tai useammat trajektorit leikkaavat. Ensin leikkaavat trajektorit A ja B, sitten B ja C, jne. Modernista Tilaisuudesta ei etukäteen voi tietää, mitä se pitää sisällään ja mitä se tulee merkitsemään.

Tilaisuus on yhteensattuma, joka johtaa johonkin siihen asti havaitsemattomaan tai hyödyntämättömään ominaisuuteen, joka muuntuu resurssiksi. Tilaisuuttaan odottavan ei tarvitse olla itse potentiaalistaan tietoinen. Tilaisuus valikoi ja realisoi jonkin potentiaalisen ominaisuuden. Ääritapauksessa Tilaisuus luo jonkin aikaisemmin tuntemattoman ominaisuuden tai valmiuden. Tilaisuuttaan odottavan ei siis tarvitse olla ”päämäärätietoinen”. Adekvaatimpaa on, ”ettei ole tulevaisuuden suunnitelmia”. On kysymys eräänlaisesta modernista fatalismista – fatalismista joka perustuu tietoisuuteen siitä, että Tilaisuus vielä ilmaantuu sekä valmiudesta hyödyntää Tilaisuuden ilmaantuessa. Tilaisuuden ei tarvitse muodostaa äkillistä katkosta, vaan se voi myös ilmaantua asteittain ja siihen voi sopeutua. Tavallinenkin urbaani arki on täynnä tilaisuuksia, vaikkakin vain pienellä kirjaimella alkavia. Mutta joissakin tapauksissa Tilaisuudesta tulee dramaattinen Käänte, joka johtaa siihen, että kaksi erilaista ihmistä tai olemassaoloa tulevat osaksi samaa elämäkertaa.

Asplundin esittämä urbaanin määritelmä, joka painottaa sattumaa ja yllätyksellisuyttä, selittää monia kaupunkia koskevia käsityksiä paremmin kuin esimerkiksi fyysisiä rakenteita tai modernin ihmisen päämäärarationaalisuutta korostavat ekonomiset teoriat. Tässäkin numerossa pohditaan kaupunkirikollisuutta. Vaikka tilastoilla voidaan yleensä osoittaa, etteivät kaupunkiväkivalta ja rikollisuus ole suhteellisesti lisääntyneet ja että uhriksi joutumisen todennäköisyys on pieni, ei se vähennä väkivallan pelkoa. Eivätkä tilastot voikaan sitä vähentää, sillä kaupungissa on aina olemassa mahdollisuus joutua kaupunkielämälle ominaiseen fortelaisen sattuman mukaiseen trajektorien leikkauspisteeseen, joka voi yhtä hyvin olla onnekas kuin tuhoisa. Se mahdollisuus tekee kaupungista sekä pelottavan että kiehtovan. Tai toisin sanoen, edessä oleva öinen kadunkulma on todennäköisesti tyhjä, mutta on myös mahdollista, että siellä odottaa onni tai kuolema.

Kuten lukijat havaitsevat, lehden ulkoasu ja toimitus on uusiutunut. Toimitus on jälleen kerran – käynyt pitkiä keskusteluja lehden nimestä. Kukaan haluaisi näinä aikoina tunnustautua niin totalisoivan ideologian kuin yhteiskuntasuunnittelun kannattajaksi. Nimi uudistukset ovat aina ja niin nytkin pysähtyneet sopivan ja paremman nimen puutteeseen. Uudesta nimestä tulee helposti tyhjä merkki, josta puuttuu sidos menneisyyteen ja suuntaus tulevaisuuteen. Niinpä päätimmekin edetä taiton ja sisällön muutoksen kautta miettimään nimeä uudelleen joskus myöhemmin, yhdessä lukijoiden kanssa. Tulokset ovat tässä lehdessä jo osittain nähtävillä. Valtteri Baden suunnittelema lehden ulkoasu antaa mahdollisuuden tulkintaan, jonka mukaan Yhteiskuntasuunnittelukin tarkastelee vain osaa ympäristöstään, pyrkimättä totaaliin selityksiin. Lehden sisältö taas tulee suuntaamaan aiempaa painokkaammin kaupunkitutkimukseen. Urbaanien trajektorien laaja problematiikka tulee olemaan päätoimittajakaudellani eräs keskeisiä aihepiirejä, kaupunki- ja yhdyskuntatutkimuksen monitieteisestä näkökulmasta.

Mervi Ilmonen